

Юридичні науки

УДК 343.131.5

Старинський Микола Володимирович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного, господарського права та
фінансово-економічної безпеки
Сумський державний університет*

Starynskyi Mykola

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Administrative, Economic law and
Financial and Economic Security
Sumy State University*

Лимонько Анастасія Олександрівна

*студентка
Сумського державного університету*

Lymonko Anastasiia

*Student of the
Sumy State University*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

CURRENT ISSUES OF REFORMING THE TAX SYSTEM OF UKRAINE

***Анотація.** У статті досліджується правова природа та еволюція податкової системи України, а також відкриваються ключові напрямки її реформування в сучасних умовах. Проаналізовано різні підходи до розуміння*

понять «податкова система», «система оподаткування» та «система податків і зборів». На основі аналізу наукової літератури та законодавства пропонується комплексне визначення податкової системи як сукупності податків, зборів та інших обов'язкових платежів, механізмів їх справляння, адміністрування та контролю.

Виділено та охарактеризовано шість основних етапів розвитку податкової системи України з 1991 року до теперішнього часу, включаючи період воєнного стану. Визначено сім ключових напрямків реформування податкової системи, серед яких: цифровізація та автоматизація податкових процесів, забезпечення балансу між податковими ставками та економічним зростанням, підвищення рівня податкової культури, адаптація до змін у глобальній економіці, підвищення ефективності податкового адміністрування, забезпечення соціальної справедливості та розвиток екологічного оподаткування.

Визначено сім ключових напрямків реформування податкової системи: цифровізація та автоматизація податкових процесів, забезпечення балансу між податковими ставками та економічним зростанням, підвищення рівня податкової культури, адаптація до змін у глобальній економіці, підвищення ефективності податкового адміністрування, забезпечення соціальної справедливості та розвиток екологічного оподаткування. Кожен напрямок супроводжується конкретними пропозиціями щодо його реалізації та очікуваними результатами.

Обґрунтовано необхідність комплексного та гнучкого підходу до реформування податкової системи з урахуванням сучасних викликів глобалізованої економіки та потреби сталого розвитку держави. Наголошено на важливості забезпечення стабільності нормативно-

правового регулювання податкових відносин та впровадження простих і зрозумілих механізмів оподаткування для суб'єктів господарювання.

Наголошено на актуальності модернізації податкової системи, що включає цифровізацію та автоматизацію податкових процедур, оптимізацію податкових ставок із врахуванням економічного розвитку, підвищення рівня податкової культури та адаптацію до глобальних економічних викликів.

У статті запропоновано низку заходів щодо вдосконалення податкової політики України, які сприятимуть підвищенню її ефективності, збалансованості та стійкості. Запропоновані рекомендації спрямовані на забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку держави, створення сприятливих умов для ведення бізнесу та формування прозорої податкової системи, що відповідає сучасним міжнародним стандартам.

Ключові слова: податкова система, реформування, цифровізація, податкове адміністрування, податкова культура, соціальна справедливість, екологічне оподаткування, глобалізація, воєнний стан, сталий розвиток.

Summary. The article examines the legal nature and evolution of the tax system of Ukraine, and also reveals the key areas of its reform in the current environment. The author analyses various approaches to understanding the concepts of 'tax system', 'taxation system' and 'system of taxes and fees'. Based on the analysis of scientific literature and legislation, the author offers a comprehensive definition of the tax system as a set of taxes, fees and other mandatory payments, mechanisms for their collection, administration and control.

The author identifies and characterises six main stages of development of the tax system of Ukraine from 1991 to the present, including the period of martial law. Seven key areas of reforming the tax system are identified, including:

digitalisation and automation of tax processes, ensuring a balance between tax rates and economic growth, improving the level of tax culture, adapting to changes in the global economy, improving the efficiency of tax administration, ensuring social justice and developing environmental taxation.

Seven key areas of tax system reform have been identified: digitalisation and automation of tax processes, balancing tax rates and economic growth, improving tax culture, adapting to changes in the global economy, increasing the efficiency of tax administration, ensuring social justice and developing environmental taxation. Each direction is accompanied by specific proposals for its implementation and expected results.

The author substantiates the need for a comprehensive and flexible approach to reforming the tax system, taking into account the current challenges of the globalised economy and the need for sustainable development of the state. The author emphasises the importance of ensuring the stability of regulatory and legal regulation of tax relations and the introduction of simple and clear taxation mechanisms for business entities.

The author emphasises the relevance of modernisation of the tax system, including digitalisation and automation of tax procedures, optimisation of tax rates with due regard for economic development, improvement of the tax culture and adaptation to global economic challenges.

The article proposes a number of measures to improve Ukraine's tax policy, which will contribute to its efficiency, balance and sustainability. The proposed recommendations are aimed at ensuring stable socio-economic development of the state, creating favourable conditions for doing business and forming a transparent tax system that meets modern international standards.

Key words: *tax system, reform, digitalisation, tax administration, tax culture, social justice, environmental taxation, globalisation, martial law, sustainable development.*

Актуальність проблеми. Розвиток будь-якої держави залежить від багатьох факторів, одним з яких є ефективне забезпечення функціонування її органів фінансовими ресурсами. В світі існували і існують різні варіанти цього процесу, проте на сучасному етапі розвитку нашої цивілізації головним є наявність податкової системи держави. Саме вона є однією з ключових складових її економічної структури. Україна як незалежна та демократична держава не є виключенням. Податкова система України відіграє значну роль у забезпеченні доходів держави. Протягом тривалого часу наша держава намагалась створити дієву основу її функціонування що втілювалось і систему податкового законодавства протягом всієї історії незалежності нашої держави податкове законодавства України постійно вдосконалювалось, в нього вносились зміни, воно реформувалось, і як результат – воно є надійним підґрунтям функціонування уповноважених державою органів та основою фінансового забезпечення їх діяльності. Однак сьогодні українська податкова система стикається з серйозними викликами, що пов’язані з введенням воєнного стану та наслідками російсько-української війни, яка триває й досі. Як результат – необхідність проведення реформ з метою підвищення конкурентоспроможності економіки, зниження рівня її тінізації та збільшення реальних доходів громадян, що безумовно є головним пріоритетом держави у нинішніх умовах. Разом з тим, проведенню будь-яких реформ має передувати якісний науковий аналіз існуючої ситуації та виділення пріоритетних напрямків реформування, оскільки в сучасних умовах використання при реформування податкової системи методу проб і

помилка є занадто дорогим задоволенням. Враховуючи це, ми проводячи нашу розвідку, ставимо завдання окреслити сучасні проблеми реформування податкової системи України, а метою вважаємо виокремлення його напрямків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз наукової літератури розкриттям питань, що пов’язані з становленням та розвитком податкової системи і її реформуванням займалось досить велика кількість дослідників. Зокрема питання становлення податкової системи розкриті у роботах М.Г. Волощук, І.І. Матьола, Т.О. Карабін [1]. Питання становлення податкової системи через розкриття принципів її побудови були висвітлені у роботах О.В. Пабат [2]. Окремі дослідники акцентували увагу на процесах реформування податкової системи та її особливостях. Так цих питань у своїх роботах торкались такі дослідники як Т.В. Єфіменко [3], М. Слатвінська [4]. Реформування податкової системи через призму принципів цього реформування висвітлено в роботі Ю.М. Мельника [5].

Разом з тим, погоджуючись, що зазначені дослідники отримали вагомий результати, варто вказати, на те що з моменту проведення ними досліджень минуло досить багато часу в рамках якого відбулись складні соціально-політичні і економічні події. Це дає нам підстави вважати, що розкриття питань пов’язаних з реформуванням податкової системи України на сучасному етапі її існування є актуальним та нагальним, тим більше в аспекті виділених завдань та мети нашої розвідки.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу правової природи податкової системи України, її структурних елементів, етапів розвитку та основних проблем, а також визначення напрямів її модернізації та реформування з урахуванням сучасних економічних викликів.

Виклад основного матеріалу. Більшість науковців, аналізуючи правову природу податків, приходять до висновку, що саме встановлення податків і зборів, а також їх ефективне правове регулювання, забезпечують країну необхідними фінансовими ресурсами для виконання державних функцій. Так, І.І. Янжул зазначає, що справляння податків має на меті формування дохідної частини бюджетів на рівні, достатньому для виконання завдань і функцій держави та місцевих громад [6]. На думку А.В. Єлинського, податки, як основне джерело покриття суспільних витрат, історично є характерними для держави як публічного територіального утворення, що потребує постійного фінансового забезпечення для свого функціонування [7].

Згідно з положеннями Податкового кодексу України, податок – це обов'язковий платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, який справляється з платників податку. Збір (плата, внесок) є обов'язковим платежем, що сплачується до бюджету або на єдиний рахунок, за умови отримання спеціальної вигоди, у тому числі через дії державних органів, органів місцевого самоврядування чи інших уповноважених осіб на користь платників зборів [8]. Також варто зазначити, що відповідно до чинного законодавства України сукупність загальнодержавних і місцевих податків і зборів, що справляються складає податкову систему України [9].

Для нашої розвідки є важливим окреслити сутність та зміст податкової системи, оскільки без цього ми не зможемо вказати на напрямки її вдосконалення і реформування.

Аналіз наукової літератури свідчить, що на сьогодні не існує єдності в розумінні таких понять, як «система загальнообов'язкових платежів», «система податків і зборів» і «система оподаткування» «податкова система». Це призводить до виникнення ситуацій різного тлумачення терміну «податкова

система» як науковцями так і різними учасниками податкових правовідносин. Враховуючи це спробуємо визначити з поняттям досліджуваного нами явища.

Дослідження наукової та навчальної літератури свідчить, що при розкритті питань функціонування податкової системи і її реформування дослідники використовують різні поняття та терміни. Зокрема в роботах використовуються такі терміни як «податкова система», «система податків», «система оподаткування». При цьому в одних роботах вони ототожнюються, хоча і повністю в інших звертається увага на їх різниці і особливостях використання.

Ми, в питаннях спільності і відмінності вказаних термінів схильні підтримати позицію З.С. Варналій, який зазначає, що незважаючи на наявність спільних рис, це не просто різні поняття, а й різні системи, які відрізняються не тільки інституційно-організаційною структурою, але й функціональним призначенням [10]. Такої ж позиції притримуються Л.П. Сідельнікова та Н.М. Костіна, які вважають за необхідне розмежовувати поняття «податкова система», «система оподаткування», «система податків і зборів». За їхніми словами, найвужчим з них є система податків і зборів, яка об'єднує обов'язкові платежі, визначені законодавством [11]. При цьому вони вказують, що система оподаткування, крім податків і зборів, включає механізми та способи їх розрахунку й сплати, тоді як податкова система охоплює також органи, що здійснюють адміністрування податків та зборів.

Звертаючись до визначення досліджуваного нами явища, а саме податкова система, зазначимо, що на сьогодні в науковій та навчальній літературі існує як мінімум два підходи до сприйняття податкової системи.

Представники першого підходу сприймають податкову систему як сукупність податків і зборів держави. Так І.В. Педь вважає, що податкова

система – це законодавчо встановлена сукупність обов’язкових платежів, що підлягають сплаті юридичними та фізичними особами до бюджетів різних рівнів [12].

Представники другого підходу включають до податкової системи окрім податків і зборів систему їх адміністрування. Тка В.Г. Баранова визначає податкову систему як сукупність податкових відносин, регламентованих нормами фінансового права, що проявляються в процесах адміністрування податків і податкових операціях [13]. Підтримуючи цей підхід В.Л. Андрущенко доповнює його і вказує, що податкова система є сукупністю податків і зборів, об’єднаних єдиною організаційною структурою і нормативно-правовою базою [14].

Якщо узагальнити то можна вказати, що більшість вітчизняних вчених схильються до розуміння «податкової системи» як сукупності загальнодержавних і місцевих податків і зборів, що справляються згідно з законодавством, а також механізм їх справляння та адміністрування. Ми схильні підтримати таку позицію і зі свого боку хочемо зазначити, що термін «податкова система» має охоплювати не тільки набір податків і зборів, але й органи, які здійснюють їх адміністрування, а також механізми забезпечення виконання податкових обов’язків.

Підсумовуючи вважаємо, що податкова система являє собою сукупність податків, зборів та інших обов’язкових платежів, встановлених законодавством, а також механізмів їх справляння, адміністрування та контролю. Вона включає в себе не лише правові норми, що визначають порядок встановлення та сплати податків, а й органи, які забезпечують їх збір, а також принципи і методи оподаткування, що сприяють фінансуванню державних та органів місцевого самоврядування.

Формування податкової системи України проходило в складних умовах становлення нової держави та відсутності необхідного досвіду у справлянні податків як важливого інструменту для регулювання соціально-економічного розвитку. Цей процес триває й досі, оскільки постійно здійснюється пошук шляхів для її вдосконалення та модернізації, адже податкова система повинна стати ефективним інструментом для подолання поточної економічної кризи.

Шлях розвитку податкової системи України за понад 30 років незалежності можна поділити на кілька етапів, кожен з яких має свої характерні особливості. Найчастіше цей процес систематизується в чотири етапи: перший – 1991–1993 роки, другий – 1994–1999 роки, третій – 2000–2009 роки, четвертий – 2010 до сьогодні. Проте, після детального аналізу, можна виділити шість етапів розвитку податкової системи, а саме: 1) 1991 – 1994 роки; 2) 1994 – 2000 рік; 3) 2000 – 2010 роки; 4) 2010 – 2014 роки; 5) 2014–2022 рік; 6) 2022 – по теперішній час.

Кожен із зазначених етапів має свої характерні особливості та процеси і має свій результат. Так перший етап характеризується становлення держави і у цьому контексті становленням податкової системи як необхідного елемента ефективного її функціонування. Другий етап пов’язаних з прийняттям Конституції України і приведення податкової системи до конституційних положень. Третій етап характеризується формуванням нового податкового законодавства, зокрема прийняттям Податкового кодексу України та приведення функціонування податкової системи до його положень. Четвертий етап характеризується активним вдосконаленням податкового законодавства та запровадженням механізмів які запобігли негативних наслідків світової економічної кризи. П’ятий етап пов’язаний з функціонування податкової системи України в нових соціально-політичних реаліях, а саме в реаліях незаконної анексії Автономної республіки Крим

російською федерацією. Шостий етап розпочався з повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та окупацією п'ятої частини її території. Цей етап характеризується запровадженням механізмів справляння і адміністрування податків в умовах війни.

У контексті аналізу виділених етапів можна погодитись із думкою, сказати що становлення та розвиток податкової системи України було складним, суперечливим і часто спонтанним, хоча загальний напрямок цих процесів був вірним. Це включало формування податкової системи та встановлення рівня оподаткування, який відповідав вимогам ринкової економіки. Напередодні проголошення незалежності (1991 р.) в Україні діяла податкова система, що включала: податок з обороту, відрахування в бюджет вільного залишку прибутку, плату за виробничі фонди, фіксовані платежі, плату за воду, лісовий дохід, податок на демонстрацію кінофільмів, державне мито та прибутковий податок з громадян [1]. Формування податкової системи України є складним і багатогранним процесом, що триває до сьогодні. Як результат – сучасна податкова система України має стати ефективним інструментом подолання економічної кризи та стимулювання соціально-економічного розвитку, що потребує постійних вдосконалень та модернізацій.

Щодо напрямків реформування та вдосконалення податкової системи варто зазначити наступне.

Як показує аналіз практики функціонування податкової системи України та наукової літератури в якій висвітлюються питання її реформування, на сьогодні одностайної відповіді на питання яким чином має бути реформована податкова система немає. Проте можна виокремити напрямки з якими слід погодитись. Зокрема окремі дослідники вказують на важливість запровадження ефективного податкового адміністрування та

контролю; інші зосереджують увагу на запровадженні в процесі реформування принципів передбачуваності та прозорості, що є абсолютно правильним підходом для забезпечення стабільності економіки [3]; ще інші виокремлюють необхідність справедливості, економічної ефективності та соціальної відповідальності як основних принципів функціонування податкової системи та її реформування [2].

Ми безумовно згодні з такими напрямками реформування податкової системи, але, на нашу думку, в сучасних умовах є певні напрямки які залишились поза увагою. Зокрема такими є застосування новітніх технологій для автоматизації податкових процедур, адаптивність податкової політики до змінюваних економічних умов та вплив цифровізації на податкову політику, слід приділити більше уваги. Акцент на ці напрямки дозволить не лише зменшити рівень корупції та бюрократії, а й забезпечити більш ефективне й справедливе адміністрування податків, що є критичними для розвитку податкової системи в сучасних умовах.

Узагальнюючи зазначене, враховуючи всі аспекти сучасного функціонування нашої держави та нові виклики сучасності, що постають перед нею в процесі реформування податкової системи, у зв'язку з глобалізацією економіки, цифровізацією бізнесу та змінами економічних умов, податкова система України має бути адаптована до нових реалій. Ми згодні з думкою, що трансформація і реформування податкової системи повинна полягати в оптимізації потреб у податкових надходженнях із можливостями їх отримання [15]. Ця трансформація і реформування має проходити за наступними напрямками:

По-перше врахування цифровізації та автоматизації податкових процесів. Це пов'язане з розвитком інформаційних технологій, що дозволяють значно полегшити процес адміністрування податків.

Використання сучасних електронних платформ для подачі податкових декларацій, сплати податків і звітності дає змогу знизити рівень корупції, покращити взаємодію з платниками податків та збільшити ефективність збору податків. Однак, для цього необхідно модернізувати існуючу інфраструктуру, забезпечити захист даних і створити нормативно-правову базу для регулювання таких процесів.

По-друге врахування необхідності забезпечити баланс між податковими ставками та економічним зростанням. Підвищення податкових ставок може призвести до негативних економічних наслідків, таких як скорочення інвестицій чи зростання тіньової економіки. Водночас недостатня оподаткованість може обмежити фінансування державних потреб, зокрема в умовах кризи. Визначення оптимального рівня податкового навантаження є важливим завданням для забезпечення стійкості економіки.

По-третє – підвищення рівня податкової культури. Одним з викликів є недостатня податкова культура серед громадян і бізнесу. У багатьох випадках платники податків не розуміють важливості справляння податків або ж шукають способи ухилення від оподаткування. Тому важливо проводити інформаційну кампанію, спрямовану на підвищення обізнаності населення щодо податкових обов’язків і ролі податків у розвитку держави.

По-четверте – адаптація податкової системи до змін у глобальній економіці. З глобалізацією і зростанням міжнародних торгових відносин виникає потреба в адаптації податкової політики до вимог міжнародних стандартів, таких як стандарти ОЕСР у сфері боротьби з ухилянням від сплати податків. Це вимагає гармонізації національного податкового законодавства з міжнародними нормами.

По-п’яте – підвищення ефективності податкового адміністрування. Ураховуючи величезний обсяг податкових платежів та складність системи,

ключовим викликом є забезпечення ефективного адміністрування податків. Це включає в себе автоматизацію процесів, вдосконалення роботи податкових органів та розвиток аналітичних інструментів для виявлення порушень і оптимізації збору податків.

По-шосте – підвищення соціальної справедливості через податкову політику. В умовах соціальних і економічних нерівностей особливо важливо забезпечити соціальну справедливість через систему оподаткування. Для цього необхідно працювати над реформуванням прогресивних податків, створенням більш справедливих умов для малих і середніх підприємств, а також полегшенням податкового навантаження на найбільш вразливі верстви населення.

Сьоме – екологічне оподаткування. Ураховуючи глобальні виклики зміни клімату та необхідність переходу до сталого розвитку, важливим напрямом є впровадження екологічних податків, які мотивують підприємства до зниження забруднення та раціонального використання природних ресурсів [15].

Також для підвищення рівня ефективності податкової системи в Україні необхідно дотримуватись стабільності в нормативно-правовому регулюванні податкових відносин і зважати на те, що запропоновані податкові зміни, введені податкові механізми мають бути для суб'єктів господарювання простими та зрозумілими та не повинні постійно змінюватись.

Таким чином, реформування податкової системи в Україні має бути комплексним і гнучким, орієнтованим на зростання економіки, підвищення ефективності державного управління, підтримку соціальної справедливості та відповідність сучасним викликам глобалізованої економіки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, враховуючи все вище зазначене можемо зробити наступні висновки. Податкова система являє собою сукупність податків, зборів та інших обов'язкових платежів, встановлених законодавством, а також механізмів їх справляння, адміністрування та контролю. Вона включає в себе не лише правові норми, що визначають порядок встановлення та сплати податків, а й органи, які забезпечують їх збір, а також принципи і методи оподаткування, що сприяють фінансуванню державних та органів місцевого самоврядування.

Податкова система в своєму розвитку пройшла складний шлях і продовжує розвиватися та вдосконалюватись. Її реформування в Україні має бути комплексним і гнучким, орієнтованим на зростання економіки, підвищення ефективності державного управління, підтримку соціальної справедливості та відповідність сучасним викликам глобалізованої економіки. А для підвищення рівня ефективності податкової системи в Україні необхідно дотримуватись стабільності в нормативно-правовому регулюванні податкових відносин і зважати на те, що запропоновані податкові зміни, введені податкові механізми мають бути для суб'єктів господарювання простими та зрозумілими та не повинні постійно змінюватись.

Виділені сім напрямків реформування податкової системи, з нашої точки зору, є магістральними. Вони можуть бути покладені в основу формування стратегічних планів реформування податкової системи України та її правового регулювання в майбутньому.

Література

1. Волощук М.Г., Матьола І.І., Карабін Т.О., Білаш О.В. Становлення та розвиток податкової системи України. Монографія. Ужгород: Вид. Олександрів Гаркуші, 2021. С. 164.
2. Пабат О. В. Принципи побудови податкової системи України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3 (70). С. 120-127.
3. Єфименко Т. І. Основні напрями трансформації податкової системи в Україні. *Фінанси України*. 2007. № 9. С. 9-13
4. Слатвінська М. О. Особливості становлення та етапи реформування податкової системи України. *Evropský časopis ekonomiky a management*. 2018. Vol. 4, Iss. 4. P. 34–44.
5. Мельничук Ю.М. Реформування податкової системи: Перспективні напрямки наукової думки. *Юриспруденція*. Тернопіль, 2018. С. 75–79.
6. Янжул І.І. Досвід дослідження англійських непрямих податків. Акциз, 1874.
7. Єлінський А.В. З історії оподаткування зарубіжних країн: від давніх часів до XVIII століття. *Фінансове право*. 2006. № 5. С. 5–10.
8. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 1 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 11.02.2025).
9. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 1 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 11.02.2025).
10. Варналій З.С. Податкова система України: інституціонально-функціональна структура та шляхи модернізації. *Економічний дискурс*. 2018. № 2. С. 15–24.

11. Сідельникова Л.П., Костіна Н.М. Податкова система: навчальний посібник. Київ : Ліра-К, 2012. 576 с.
12. Педь І.В. Податкова система: економіко-правова характеристика податків : Навчальний посібник. Київ, 2007. 191 с.
13. Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. Податкова система: Навчальний посібник. Одеса : ВМВ, 2014. 344 с.
14. Андущенко В.С. Податкова система : Навчальний посібник. Київ, 2015. 416 с.
15. Шило Ж. С. Реформування податкової системи України: проблеми та перспективи. *Вісник НУБГП. Серія «Економічні науки»*. 2023. № 1(101). С. 247–258.

References

1. Voloshchuk M.H., Matola I.I., Karabin T.O., Bilash O.V. Stanovlennia ta rozvytok podatkovoi systemy Ukrainy. Monohrafiia. Uzhhorod: Vyd. Oleksandry Harkush, 2021. S. 164 [in Ukrainian].
2. Pabat O. V. Pryntsypy pobudovy podatkovoi systemy Ukrainy. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2015. № 3 (70). S. 120-127 [in Ukrainian].
3. Yefymenko T. I. Osnovni napriamy transformatsii podatkovoi systemy v Ukraini. *Finansy Ukrainy*. 2007. № 9. S. 9-13 [in Ukrainian].
4. Slatvinska M. O. Osoblyvosti stanovlennia ta etapy reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy. *Evropský časopis ekonomiky a management*. 2018. Vol. 4, Iss. 4. S. 34–44 [in Ukrainian].
5. Melnychuk Yu.M. Reformuvannia podatkovoi systemy: Perspektyvni napriamky naukovoï dumky. *Yurysprudentsiia*. Ternopil, 2018. S. 75–79 [in Ukrainian].

6. Yanzhul I.I. Dosvid doslidzhennia anhliiskykh nepriamykh podatkov. Aktsyz, 1874 [in Ukrainian].
7. Yelinskyi A.V. Z istorii opodatkuvannia zarubizhnykh krain: vid davnykh chasiv do KhVIII stolittia. *Finansove pravo*. 2006. № 5. S. 5–10 [in Ukrainian].
8. Podatkovi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI: stanom na 1 hrud. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
9. Podatkovi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI: stanom na 1 hrud. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
10. Varnalii Z.S. Podatkova systema Ukrainy: instytutsionalno-funktsionalna struktura ta shliakhy modernizatsii. *Ekonomichnyi dyskurs*. 2018. № 2. S. 15–24
11. Sidelnykova L.P., Kostina N.M. Podatkova systema: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Lira-K, 2012. 576 s. [in Ukrainian].
12. Ped I.V. Podatkova systema: ekonomiko-pravova kharakterystyka podatkov: Navchalnyi posibnyk. Kyiv, 2007. 191 s. [in Ukrainian].
13. Baranova V.H., Dubovyk O.Iu., Khomutenko V.P. Podatkova systema: Navchalnyi posibnyk. Odesa: VMV, 2014. 344 s. [in Ukrainian].
14. Andushchenko V.S. Podatkova systema: Navchalnyi posibnyk. Kyiv, 2015. 416 s. [in Ukrainian].
15. Shylo Zh. S. Reformuvannia podatkovoi systemy ukrainy: problemy ta perspektyvy. *Visnyk NUVHP. Seriiia «Ekonomichni nauky»*. 2023. No 1(101). S. 247–258 [in Ukrainian].